

Gwiazda, Adam

"The Land Question and the Irish Economy 1870-1903", Barbara Lewis-Solow, Cambridge Massachusetts 1971 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 64/4, 865-867

1973

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Barbara Lewis-Solow, *The Land Question and the Irish Economy 1870—1903*, Harvard University Press, Cambridge Massachusetts 1971, s. 247.

Dzieje gospodarcze Irlandii — nierozzerwalnie związane z historią polityczną tego kraju — obfitują w cały szereg wydarzeń którym przypisać można znaczny, jeśli nawet nie decydujący wpływ na rozwój gospodarczy Irlandii w XIX i XX wieku¹. Jednym z najbardziej kontrowersyjnych problemów, jaki po dziś nie przestaje być przedmiotem sporów wśród historyków zajmujących się „erą wiktoriańską” jest tzw. kwestia rolna, tj. zagadnienie posiadania i użytkowania ziemi. Angielskie prawo regulujące stosunki między właścicielem ziemskim i dzierżawcą uważano powszechnie już w pierwszej połowie minionego stulecia jako jedno z najważniejszych nieszczęść i główną przyczynę katastrofalnego spadku produkcji rolnej w dziewiętnastowiecznej Irlandii. Pogląd ten przetrwał do czasów współczesnych i w wielu pracach historyków anglosaskich, a zwłaszcza irlandzkich, bywa często eksponowany.

Barbara Lewis-Solow w omawianej tu pracy stara się podważyć tę utartą wersję, mającą wyjaśnić wszystkie trudności gospodarcze Irlandii i dalszy jej rozwój gospodarczy tylko w oparciu o istniejący system dzierżawy ziemi. Nie zamierzając polemizować z licznymi interpretacjami kwestii rolnej w dziewiętnastowiecznej Irlandii autorka oprócz analizy rolnictwa irlandzkiego stara się także wskazać szereg innych czynników determinujących rozwój gospodarczy kraju.

Przyjęte przez autorkę ramy czasowe ograniczające zakres pracy do lat 1870—1903 obejmują okres, w którym po raz pierwszy zapoczątkowano w Irlandii serię reform, chcąc uzdrowić ówczesną ciężką sytuację irlandzkiego rolnictwa. Początków tzw. kwestii rolnej można się dopatrzeć już w latach 1555—1697, kiedy to w ponownie podbitej i spacyfikowanej przez Anglików Irlandii miały miejsce na wielką skalę wysiedlenia ludności miejscowej i deportacje Irlandczyków do kolonii. a na zdobytych w ten sposób gruntach osadzono angielskich osadników. Autorka przystępując do analizy samego już ustawodawstwa rolnego w drugiej połowie XIX w. cały pierwszy rozdział swojej pracy poświęca analizie Aktu Ziemskiego uchwalonego i wprowadzonego w życie w 1870 r. Brak omówienia spraw wcześniejszych niewątpliwie utrudnia mniej zorientowanemu w tych sprawach czytelnikowi zrozumienie wagi i doniosłości aktu z r. 1870. Akt ten o tyle brał w ochronę prawną dzierżawców ziemi, że nie mogli być oni odtąd usuwani z zajmowanego przez siebie gospodarstwa, o ile regularnie płacili właścicielowi czynsz dzierżawny. Zagwarantowano im także prawo do uzyskania odszkodowania za wszystkie inwestycje i ulepszenia majątku trwałego w przypadku opuszczenia zajmowanego przez nich dotąd gospodarstwa.

W krytycznej ocenie aktu ziemskiego z 1870 r. (s. 85—88 i 197—199) Solow wyrażnie stwierdza, że nie wywarł on prawie żadnego pozytywnego wpływu na dalszy rozwój gospodarczy Irlandii, ani tym bardziej nie poprawił sytuacji w rolnictwie oraz położenia dzierżawców, jako że ustalanie wysokości czynszu dzierżawnego nadal pozostawało wyłącznie w rękach lordów, właścicieli ziemi. Następstwem takiego stanu rzeczy był katastrofalny spadek produkcji rolnej. Irlandia, która już w pierwszej połowie XIX w. wyrobiła sobie trwałą pozycję eksportera produktów rolnych, w drugiej połowie stulecia miała poważne trudności z wyżywieniem własnej ludności.

Skądinąd wiadomo, że właśnie pod koniec XIX w. takie państwa europejskie jak Dania i Holandia podwajały swoją produkcję rolną, żeby przeciwstawić się ogólnemu spadkowi cen na artykuły rolne, a także żeby skutecznie rywalizować na

¹ Połączenie Irlandii unią z Wielką Brytanią w 1800 r. okazało się fatalne w skutkach dla słabego przemysłu irlandzkiego, który został następnie zupełnie unicestwiony. Wielu historyków gospodarczych uważa właśnie ten fakt za decydujący czynnik osłabiający dalszy rozwój gospodarczy Irlandii. Tej również kontrowersyjnej kwestii obszerne fragmenty swojej pracy poświęca L. M. Cullen, *An Economic History of Ireland since 1660*, London 1971.

rynkach tych produktów z dostawcami zamorskimi, tj. przede wszystkim ze Stanami Zjednoczonymi i Argentyną. Irlandczycy w tym czasie zajęci byli walką o prawa dzierżawców, zaniehbując sprawy rozwoju rolnictwa.

Pogarszająca się sytuacja rolnictwa Irlandii zmusiła rząd angielski do ponownego zbadania i uregulowania stosunków między dzierżawcami i właścicielami ziemskimi. Już w 1880 r. wprowadzono w życie kolejny akt prawny regulujący wysokość czynszu dzierżawnego, którego ustalaniem zajmowały się od tej pory specjalnie powołane Sądy Ziemskie. Akt ten nie rozwiązał jednak kwestii własności ziemi uprawianej przez dzierżawców. Sprawę tę próbowały rozwiązać — połowicznie zresztą — kolejne rządy angielskie, wprowadzając w następnych latach (akty Ashbourne'a i Ballfoura z 1885 i 1891 r.) liczne ułatwienia i kredyty umożliwiające nabycie ziemi przez dzierżawców drogą wykupu.

Na ile decyzja (zresztą mocno spóźniona w porównaniu z innymi krajami europejskimi) o przejmowaniu na własność dzierżawionych gospodarstw rolnych drogą wykupu była wynikiem wzrostu dochodów samych dzierżawców w porównaniu z niepomysłnie kształtującą się sytuacją finansową właścicieli ziemskich? Jaki wpływ na przedstawione wyżej decyzje rządu angielskiego wywarło samo położenie ludności wiejskiej w Irlandii? Sprawy te zostały chyba potraktowane przez autorkę omawianej pracy zbyt jednostronnie i pobieżnie. Analiza dochodów dzierżawców i właścicieli ziemskich oraz ich relacji do wysokości czynszów dzierżawnych (s. 179) nie wyjaśnia w pełni tych kwestii. Nie można też bez zastrzeżeń przyjąć stwierdzenia autorki, że dla właścicieli ziemskich w Irlandii w drugiej połowie XIX w. alternatywą poprawy dochodów była jedynie sprzedaż ziemi; stąd zapoczątkowanie przez rządy angielskie akcji wykupu ziemi miało polegać głównie na zapewnieniu dopływu kredytów przeznaczonych dla zamierzających wykupić swoje gospodarstwa dzierżawców.

Sama akcja wykupu ziemi w Irlandii, pomimo zwiększenia przydziału kredytów na ten cel, ciągnęła się aż do 1935 r. W końcowych rozdziałach swojej pracy Solow przyznaje, że wszystkie omówione przez nią akty ustawodawcze w istocie rzeczy nie rozwiązały kwestii w Irlandii. Już na początku XIX w. klasyczni ekonomiści, tacy jak J. S. Mill, D. Ricardo i T. Malthus zwracali uwagę, że podzielone na drobne działki gospodarstwa rolne w Irlandii uniemożliwiają zarówno wzrost wydajności pracy w rolnictwie, jak również rozwinięcie towarowej, kapitalistycznej produkcji rolnej. Sytuacja taka hamowała także przyrwy koniecyh kapitałów dla zapewnienia dalszego wzrostu gospodarki kraju². Jednakże, jak silnie akcentuje w swojej pracy Solow, wszystkie te słusznie przewidziane przez klasycznych ekonomistów hamulce wzrostu gospodarczego zostały już w drugiej połowie XIX w. usunięte (feudalne stosunki na wsi zastąpiono nowożytnym ustawodawstwem, ludność po klęsce głodu masowo wyemigrowała za ocean bądź do Anglii, zapewniono też dopływ kapitałów), lecz spodziewany wzrost gospodarczy nie nastąpił.

Trochę kontrowersyjna wydać się może konkluzja autorki tej zresztą dobrze napisanej i udokumentowanej pracy, że Irlandczycy złożyli w ofierze rozwój gospodarczy swojego kraju na ołtarzu irlandzkiego nacjonalizmu. Stwierdzenie takie — nie tylko na podstawie analizy rolnictwa irlandzkiego w ostatnich trzydziestu latach XIX w. — chociaż nie pozbawione częściowo słuszności, nie znajduje pokrycia w cytowanych przez autorkę źródłach i opracowaniach.

Prawidłowe prześledzenie rozwoju gospodarczego Irlandii, podobnie zresztą jak każdego innego kraju, określenie wpływu poszczególnych czynników ekonomicznych

² Por. pracę zbiorową pod redakcją A. W. Coatsa, *The Classical Economists and Economic Policy*, London 1971, zwłaszcza rozdział trzeci (s. 85—104) napisany przez R. D. Collisona-Blacka pt. *The Classical view of Ireland's Economy*.

i politycznych na wzrost gospodarczy, wymaga kompleksowej analizy zarówno rolnictwa, jak też przemysłu i handlu. Próba takiej analizy jest wydana równocześnie w Anglii, cytowana niżej w przypisie, praca L. M. Cullena.

Adam Gwiazda

Teodor Ładyka, *Polska Partia Socjalistyczna (Fracja Rewolucyjna) w latach 1906—1914*, „Książka i Wiedza”, Warszawa 1972, s. 358.

Monografia dotyczy okresu szczególnie ważnego w dziejach polskiego ruchu socjalistycznego. Pozornie wydawać by się mogło, że jest przeciwnie, że okres pomiędzy rozłamek w Polskiej Partii Socjalistycznej a wybuchem pierwszej wojny światowej stanowi najmniej ciekawy fragment dziejów PPS. W ciągu owych ośmiu lat gwałtownie bowiem maleją wpływy PPS Frakcji, zanika jej działalność organizacyjna i w rezultacie w przededniu wybuchu wojny partia istnieje raczej w legendzie niż w rzeczywistości. Ogranicza się właściwie do nielicznej grupy emigrantów z Galicji i równie nielicznych sekcji w kilku miastach zachodniej Europy. A i to co pozostało było rozdarte wewnętrznymi konfliktami, których wyrazem było uformowanie się tzw. PPS-Opozycji. By obraz był pełny dodajmy, że całe właściwie kierownictwo Frakcji porzuci w czasie wojny działalność partyjną, a większość na zawsze zerwie związki z ruchem socjalistycznym.

Nie można jednak mierzyć znaczenia tych lat w dziejach PPS jedynie zakresem wpływów czy liczbą członków Frakcji. Dostrzegać również należy sprawy mniej może wymierne, ale dla dalszych dziejów tego odłamu ruchu robotniczego bardzo istotne. Mam tu na myśli przede wszystkim relację ruch socjalistyczny — Piłsudski.

Od roku 1893 do mniej więcej lat 1903—1904 Piłsudski był jednym z przywódców PPS o niekwestionowanym i wzrastającym autorytecie. Walka o taktykę i strategię partii zakończona rozłamek w 1906 r. znacznie autorytet Piłsudskiego osłabiła. To, że aż do akcji pod Bezdanami nie uczestniczył w żadnej akcji bojowej również nie przyczyniło się do utrzymania pozycji przywódcy.

Analiza rewolucji 1905—1906 r. doprowadziła Piłsudskiego do przekonania, że dążenie do rewindykacji społecznych będzie w ruchu robotniczym zawsze dominować nad dążeniami politycznymi, czyli innymi słowy, że nie jest możliwe skierowanie rewolucji w koleiny jedynie walki o niepodległość. Stąd — a również i z analizy aktualnego układu sytuacji europejskiej, rysującego wyraźnie perspektywy wojny między zaborcami — rodzenie się nowej koncepcji działania, której realizacją stanie się Związek Walki Czynnej, a później jego legalne emanacje. Owa koncepcja krystalizująca się zresztą powoli, determinuje zainteresowanie Piłsudskiego działalnością PPS-Frakcji Rewolucyjnej. Do wybuchu wojny nie wycofuje się z działalności partyjnej, choć przywiązuje do niej coraz mniejszą wagę. Frakcja potrzebna mu jest jako pojęcie, jako firma polityczna, szczególnie w okresie dążenia do utworzenia koalicji niepodległościowych stronnictw i grup politycznych. Jednocześnie związek z Fracją utrudniał Piłsudskiemu odegranie roli ponadpartyjnej. Z owej sprzeczności wyzwolił się po wybuchu pierwszej wojny światowej, porzucając Frację.

Galwanizuje wówczas partię — co jest swoistym paradoksem — opozycyjna grupa Perla, która po wybuchu wojny powraca do partii, a wobec odejścia grupy Piłsudskiego przejmuje w praktyce kierownictwo Frakcji.

Dokonały się zatem w latach 1906—1914 ważne przeobrażenia w PPS, pojawiły się nowe tendencje ideowe, a wszystkie te zjawiska przez długie jeszcze lata odbijały się refleksem na polskim ruchu socjalistycznym.